

## ВІДГУК

офіційного опонента, доктора педагогічних наук, професора  
**Марусинець Мар'яни Михайлівна** про дисертацію  
**Черепи Андрія Дмитровича**

«Підготовка майбутніх учителів гуманітарних предметів до морально-етичного виховання учнів старшої школи», що подана на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

З метою здійснення експертизи на дисертацію Черепи Андрія Дмитровича нами було проаналізовано зміст, автореферат, основні наукові праці. Узагальнені результати подано у відгуку.

**Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із планами відповідних галузей науки.** Актуальність теми дослідження є незаперечною, оскільки обрання євроінтеграційного вектору розвитку нашої країни спонукає до гармонізації різних сфер життєдіяльності суспільства, зокрема й освітньої. Україна прагне до інтеграції в європейський освітній простір, удосконалює систему педагогічної освіти, оновлює законодавчо-нормативну базу. Відбувається трансформація змісту педагогічної підготовки, забезпечення належного науково-методичного супроводу для професійної підготовки педагогів і зокрема, учителів гуманітарних предметів, оскільки успіхи кожної країни в царині економіки, соціальної сфери, культури суттєвою мірою залежать від інтелектуального, творчого потенціалу населення, морально-етичного виховання. Спеціального дослідження потребує проблема підготовки майбутніх учителів гуманітарних предметів до морально-етичного виховання учнів старшої школи.

Ураховуючи вищезазначене, не має сумніву у тому, що дисертація Черепи Андрія Дмитровича є актуальною для пошуку інноваційних шляхів удосконалення підготовки майбутніх учителів гуманітарних предметів до морально-етичного виховання учнів старшої школи.

Дослідження Черепи Андрія Дмитровича є актуальним в світлі необхідності розв'язання низки важливих суперечностей, що об'єктивно мають місце в педагогічній теорії та практиці.

Доцільність вибору теми дослідження та її актуальність підтверджує й той факт, що вона виконана відповідно до плану науково-дослідної роботи кафедри теорії та методики дошкільної і спеціальної освіти ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» – «Підготовка майбутнього педагога до професійної діяльності в умовах трансформації суспільного устрою та інтегрування України в європейський освітній простір» № 0106U009432. Тему дисертації затверджено Вченою

радою ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника (протокол №7 від 22 лютого 2005р.), уточнено (протокол №4 від 15 грудня 2005р.) та призначено наукового керівника (витяг з наказу №27 від 07 лютого 2006 р.); уточнено (протокол № 2 від 25 лютого 2020р.) та змінено наукового керівника (витяг з наказу №143 від 28 лютого 2020р.).

### **Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації.**

Під час проведення дослідження з'ясувано стан досліджуваної проблеми й уточнено сутність понять «підготовка майбутніх учителів гуманітарних предметів до морально-етичного виховання учнів старшої школи» та «формування готовності майбутніх учителів гуманітарних предметів до морально-етичного виховання учнів старшої школи», визначено компоненти, критерії, показники та рівні сформованості готовності майбутніх учителів гуманітарних предметів до морально-етичного виховання учнів старшої школи, теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено ефективність педагогічних умов та розроблено модель підготовки майбутніх учителів гуманітарних предметів до морально-етичного виховання учнів старшої школи, розроблено навчально-методичне забезпечення підготовки майбутніх учителів гуманітарних предметів до морально-етичного виховання старшокласників.

**Нові факти, одержані дисертантом.** Дисертантом *уперше* з'ясовано стан досліджуваної проблеми й уточнено сутність понять «підготовка майбутніх учителів гуманітарних предметів до морально-етичного виховання учнів старшої школи» та «формування готовності майбутніх учителів гуманітарних предметів до морально-етичного виховання учнів старшої школи»; визначено компоненти (аксіологічний, професійно-гностичний, емоціно-вольовий, професійно-діяльнісний), критерії (мотиваційно-ціннісний, когнітивний, особистісний, процесуально-технологічний), показники та рівні (ситуаційно-адаптивний, професійно-технологічний, творчий) сформованості готовності майбутніх учителів гуманітарних предметів до морально-етичного виховання учнів старшої школи; теоретично обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови підготовки майбутніх учителів гуманітарних предметів до морально-етичного виховання учнів старшої школи (забезпечення позитивної мотивації майбутніх учителів до морально-етичного виховання учнів старшої школи; створення креативного освітнього середовища шляхом моделювання професійно-педагогічних ситуацій; використання інноваційних технологій навчання та впровадження спецкурсу «Основи формування готовності майбутніх учителів гуманітарних предметів до морально-етичного виховання учнів старшої школи»); розроблено модель підготовки майбутніх учителів гуманітарних предметів до

морально-етичного виховання учнів старшої школи; *удосконалено* форми (проблемні лекції, практичні заняття, виробнича практика; тренінги, круглі столи та ін.), методи (рольові ігри, ділові ігри, кейси, тренінги, дискусії, метод проектів, моделювання педагогічних ситуацій, метод «мозкової атаки», есе, портфоліо тощо) та засоби навчання, які систематизовано і реалізовано в процесі апробації розробленої моделі в рамках формульованого етапу експерименту; *подальшого розвитку набули* сутнісні характеристики якості підготовки майбутніх учителів гуманітарних предметів до морально-етичного виховання учнів старшої школи.

**Оцінка змісту дисертації та її завершеність.** Наукознавчі складники дослідницького корпусу, з нашого погляду, визначені чітко і грамотно. Обґрунтованість методологічних орієнтирів та їх концептів взаємоузгоджені й вмотивовані, віддзеркалюють зміст заявленої теми дослідження та логіку дисертаційного дослідження, яка має класичну структуру. Зміст розділів і підрозділів відповідає назві структурних компонентів роботи та їх складників.

Відповідно до логіки дисертаційного дослідження та визначеного наукового апарату розкриваються його основні положення. В цьому контексті, передусім, необхідно відмітити підхід науковця щодо виокремлення положень, які, на його думку, визначають стратегію і тактику наукового дослідження проблеми підготовки майбутніх учителів гуманітарних предметів до морально-етичного виховання учнів старшої школи.

У *вступі* обґрунтовано актуальність теми, визначено її мету, сформульовано завдання, об'єкт, предмет, представлено методи, розкрито наукову новизну і практичне значення одержаних результатів дослідження, наведено відомості про впровадження й апробацію наукових положень, відомості про публікації, структуру та обсяг дисертації.

У *першому розділі* «Теоретичні засади підготовки майбутніх учителів гуманітарних предметів до морально-етичного виховання учнів старшої школи» розкрито історичні аспекти та проаналізовано сучасний стан порушеної проблеми у науковій психолого-педагогічній літературі й на цій основі визначено сутність понять «мораль», «етика», «моральне виховання», «морально-етичне виховання», «морально-етичне виховання учнів старшої школи», «учителі гуманітарних предметів», «підготовка майбутніх учителів гуманітарних предметів до морально-етичного виховання учнів старшої школи», а також представлено структуру їхньої готовності до реалізації завдань морально-етичного виховання учнів старшої школи. Інтегруючи міждисциплінарні дані наукових пошуків, здобувач робить висновок про те, що підготовку майбутніх учителів гуманітарних предметів до морально-етичного виховання учнів старшої школи доцільно розглянуто як процес навчання студентів в системі

навчальних занять та позааудиторної роботи і результат, що характеризується її певним рівнем, необхідним для здійснення морально-етичного виховання старшокласників.

Визначено та обґрунтовано компоненто-критеріалу структуру: *аксіологічний* компонент – усвідомлення цінності й соціальної значущості готовності майбутніх учителів гуманітарних предметів до морально-етичного виховання учнів старшої школи; *професійно-гностичний* – оволодіння основними професійними компетенціями щодо формування готовності майбутніх учителів гуманітарних предметів шляхом опанування різними видами технологій означеної діяльності; формування готовності майбутніх учителів гуманітарних предметів до морально-етичного виховання учнів старшої школи; готовність самостійно приймати професійні рішення; *емоційно-вольовий* – ставлення і схильність до активної й доцільної міжособистісної взаємодії майбутніх учителів із учнями старшої школи щодо морально-етичного виховання; *професійно-діяльнісний* – засвоєння та практична реалізація варіативних технологій та формування готовності майбутніх учителів гуманітарних предметів до професійної діяльності.

У другому розділі «Методичні засади підготовки майбутніх учителів гуманітарних предметів до морально-етичного виховання учнів старшої школи» визначено критерії, показники та рівні сформованості готовності майбутніх учителів гуманітарних предметів до морально-етичного виховання учнів старшої школи. Визначено й обґрунтовано педагогічні умови формування готовності майбутніх учителів гуманітарних предметів до морально-етичного виховання учнів старшої школи: забезпечення позитивної мотивації майбутніх учителів до морально-етичного виховання учнів старшої школи; створення креативного освітнього середовища шляхом моделювання професійно-педагогічних ситуацій; використання інноваційних технологій навчання та впровадження спецкурсу «Основи формування готовності майбутніх учителів гуманітарних предметів до морально-етичного виховання учнів старшої школи». Розроблено модель підготовки майбутніх учителів гуманітарних предметів до морально-етичного виховання учнів старшої школи. Моделлю підготовки майбутніх учителів гуманітарних предметів до означеного виду діяльності розглядали комплекс взаємопов'язаних складових – блоків задля забезпечення оптимального досягнення поставленої мети – підвищення ефективності професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарних предметів, розвитку їх практичних умінь і навичок, необхідних для здійснення морально-етичного виховання старшокласників.

У *третьому розділі* «Експериментальна перевірка ефективності педагогічних умов підготовки майбутніх учителів гуманітарних предметів до

морально-етичного виховання учнів старшої школи» наведено результати констатувального етапу дослідження, а також проаналізовано одержані дані на його формувальному та завершальному етапах.

Експериментальну роботу було спрямовано на дослідження умов забезпечення ефективності запропонованих нами шляхів формування готовності майбутніх учителів гуманітарних предметів до морально-етичного виховання учнів старшої школи. Її проводили у Кам'янець-Подільському національному університеті імені Івана Огієнка, Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького, Кременецькій обласній гуманітарно-педагогічній академії імені Тараса Шевченка, Рівненському державному гуманітарному університеті.

Мета експериментальної роботи полягала у перевірці та доведенні ефективності технології формування у закладі вищої освіти готовності майбутніх учителів гуманітарних предметів до морально-етичного виховання учнів старшої школи. В експериментальну частину дослідження було залучено 471 респондентів. Передбачуваний результат впровадженої моделі вбачали у досягненні вищого рівня сформованої готовності здобувачів вищої освіти експериментальних груп і збереження у студентів контрольних груп (завдяки змістовно-технологічному забезпеченню моделі) рівня досліджуваної професійної готовності.

**Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та їх достовірність.**

Новизна і вірогідність загальних висновків дисертації підтверджуються результатами дослідження, здійсненого дисертантом, і в цілому не викликають сумніву. Череп Андрій Дмитрович переконливо обґрунтовує самостійні авторські рішення. Обґрунтованість і достовірність отриманих результатів дослідження і його висновків обумовлені теоретико-методологічними поглядами й застосуванням системи взаємодоповнюючих методів наукового пошуку; використанням широкої джерельної бази за темою дисертації, що містить 251 найменування.

Дослідження Черепи Андрія Дмитровича містить нові, раніше не захищені наукові положення, а обґрунтовані результати в сукупності розв'язують важливу науково-прикладну проблему підготовки майбутніх учителів гуманітарних предметів до морально-етичного виховання учнів старшої школи, яка спрямована на системне формування знань, умінь, навичок, здатностей, потреб і мотивів самовдосконалення особистісно-професійних якостей майбутніх учителів гуманітарних предметів з огляду на авторське обґрунтування та розроблення педагогічної системи, імплементація якої є необхідністю в професійну підготовку фахівців на

стратегічному рівні раціоналізації, модернізації та модифікації всіх складників освітнього контенту, що забезпечить їх успішне входження в полікультурний професійний і соціальний простір.

**Значущість результатів дослідження для науки й практики та можливі шляхи їх використання.** Результати й висновки дослідження доцільно використовувати для розроблення навчальних планів, програм, підручників і навчальних посібників, педагогічних програмних засобів, модернізації методичних матеріалів для очної, заочної та дистанційної форм навчання у процесі професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарних предметів у закладах вищої освіти.

**Практичне значення одержаних результатів** полягає у розробленні навчально-методичного забезпечення процесу формування готовності майбутніх учителів гуманітарних предметів до морально-етичного виховання старшокласників, зокрема: спецкурсу «Основи формування готовності майбутніх учителів гуманітарних предметів до морально-етичного виховання учнів старшої школи»; окремих тем до освітніх компонентів «Вступ до спеціальності», «Педагогіка», «Психологія», «Філософія»; тематичних завдань і ситуацій, що спрямовані на ефективне формування готовності майбутніх учителів гуманітарних предметів до морально-етичного виховання учнів старшої школи.

Результати дослідження **впроваджено** в освітній процес Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (довідка про впровадження № 15/19 від 22.03.2019 р.), Кременецької обласної гуманітарно-педагогічної академії ім. Тараса Шевченка (акт про впровадження № 05-16/107 від 25.03.2019 р.), Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (довідка про впровадження 01-28/758 від 03.04.2019 р.), Рівненського державного гуманітарного університету (акт про впровадження 01-12-33 від 28.03.2019 р.).

#### **Ідентичність змісту автореферату і основних положень дисертації.**

Структурна композиція дисертації, її зміст, висновки, ідентичні змісту автореферату. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (251 найменування), додатків на 30 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 238 сторінок, з них 207 сторінок основного тексту. Робота містить 13 таблиць, 5 діаграм.

#### **Повнота висвітлення результатів в опублікованих працях.**

Результати дисертаційної роботи представлено в 11 одноосібних наукових працях, з яких: – 5 у наукових фахових виданнях України, 1 – у

зарубіжному виданні, 1 – апробаційного змісту, 3 – у збірниках матеріалів конференцій.

Наведене вище дає підстави стверджувати про загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи.

### **Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.**

Загалом позитивно оцінюючи наукове та практичне значення результатів дисертаційного дослідження, висловимо *зауваження та побажання*

1. Більш цілісного представлення потребує організація індивідуальної роботи зі студентами в процесі змішаного та дистанційного навчання.

2. На нашу думку, робота була б більш ґрунтовною, якби автор розширив аналіз методичної підготовки майбутніх учителів гуманітарних предметів до морально-етичного виховання учнів старшої школи.

3. Представлений автором процесуальний інструментарій підготовки майбутніх учителів гуманітарних предметів до морально-етичного виховання учнів старшої школи доцільно було презентувати не тільки на описовому рівні, а і в контексті взаємозв'язку з видами індивідуальної роботи студентів.

4. У вступі дисертації та автореферату автор наводить суперечності. Однак бажано було б пояснити, чи вдалося автору розв'язати їх у процесі дослідницької роботи.

5. З опису моделі підготовки майбутніх учителів гуманітарних предметів до морально-етичного виховання учнів старшої школи (стор.109, Рис. 2.1) не досить чітко зрозуміло, як здійснюється діагностика стану сформованості означеної проблеми.

6. В авторефераті мають місце окремі технічні огріхи. Так, на с. 11 автор робить посилання на рис.1., розмішений на с.10.Зазначимо, що посилання має передувати рисунку. Некоректно представлено нумерацію рисунка 2.1 «Модель підготовки майбутніх учителів гуманітарних предметів до морально-етичного виховання учнів старшої школи», що має значитися як рис.1.

Викладені зауваження та побажання не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи, яка є самостійним завершеним дослідженням, а отримані результати роблять вагомий внесок у теорію і практику професійної педагогіки.

### **Висновок про відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження наукових ступенів».**

За своєю актуальністю, змістом, ступенем обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації,

**Висновок про відповідність дисертації вимогам «Порядку присудження наукових ступенів».**

За своєю актуальністю, змістом, ступенем обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, вірогідністю одержаних результатів, їх новизною, практичною значущістю та повнотою викладу в опублікованих працях дисертаційна робота А.Д. Черепи «Підготовка майбутніх учителів гуманітарних предметів до морально-етичного виховання учнів старшої школи», відповідає вимогам Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (зі змінами, внесеними згідно з постановами КМ за № 656 від 19.08.2015 р. та за № 1159 від 30.12.2015 р.) та іншим нормативним вимогам, що висуваються до дисертаційних робіт на здобуття наукового ступеня кандидата наук, а її автор – **Череп Андрій Дмитрович**, заслуговує присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

**Офіційний опонент –**

доктор педагогічних наук, професор,  
професор кафедри психології і педагогіки  
Національного педагогічного університету  
імені М.П. Драгоманова

М.М. Марусинець



РІО: зав. канцелярією  
М.П. Драгоманова

04 2021 р.

Зав. кафедрою психології і педагогіки  
Доктор М.П. Драгоманова  
28 04 2021